

Globalisering och de mänskliga rättigheterna

En FN-rapport i sammandrag

FNs Underkommission för främjandet och skydd av de mänskliga rättigheterna presenterade i augusti 2000 två rapporter som fick internationell medial uppmärksamhet då de så tydligt visar på sambandet mellan den ekonomiska globaliseringen och mänskliga rättigheter. Den ena rapporten behandlar globalisering och mänskliga rättigheter i ett bredare perspektiv och den andra rapporten de transnationella företags ageranden i tredje världen. Rapporten om globalisering och mänskliga rättigheter vars titel är *The Realization of Economic, Social and Cultural Rights: Globalization and its impact on the full enjoyment of human rights*, (E/CN.4/Sub.2/2000/13) är skriven av två till underkommisionen knutna expertmedlemmarna och särskilda rapportörerna J. Oloka-Onyango (från Nigeria) och Deepika Udagama (från Sri Lanka). Rapporten är enligt de två experterna en "radikal granskning" av systemet med handelsliberalisering, och de skriver i sin rapport att globaliseringsfenomenet, och processerna och den institutionella uppbyggnad genom vilken den utbreder sig innebär en mångfald konsekvenser för främjandet och skydd av alla mänskliga rättigheter. Underkommissionens medlemmar, vilka utses av Kommission för mänskliga rättigheter, är experter som arbetar utifrån sin individuella kapacitet, och Kommissionen diskuterar och granskar globaliseringens inflytande på mänskliga rättigheter i relation till utövandet av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Vi presenterar här rapporten i sammandrag.

Rapporten fokuserar på två områden inom globaliseringsproblematiken då globalisering är ett brett och omfattande område. Det första området behandlar de multilaterala institutionerna som inkluderar Bretton Woods-institutionerna och Världshandelsorganisationen (WTO) och naturligtvis deras förhållande till

enskilda stater inom det internationella samfundet. Därefter undersöks närliggande frågor som rör jämlikhet och icke-diskriminering, med särskilt fokus på globaliseringens effekter på kvinnans situation.

De nyligen inträffade protesterna i Seattle i december 1999 och de i Washington D.C. i april 2000 satte globaliseringen i fokus på ett sätt som inte gjorts tidigare. Protesterna gjorde också att globaliseringsfenomenets mångfasetterade natur liksom dess inverkan på en rad olika sociala, politiska, kulturella och ekonomiska förhållanden lyftes fram.

Det institutionella sammanhanget kring internationell handel, investeringar och finansväsende

Under 1990-talets senare del har internationella krafter och institutioners roll och funktion, snarare än nationella, antagit en mycket framträdande plats i debatten om mänskliga rättigheter. Många forskare har verkligen argumenterat för att militariseringsprocesser, ekonomisk omstrukturering och liberalisering av handel och finanser är de primära anledningarna till brott mot mänskliga rättigheter. Med andra ord är det inte längre staten som ska få vår uppmärksamhet, utan snarare krafterna på den internationella arenan. Detta påstående är bara till hälften korrekt. Denna syn på statens roll är emellertid inte enbart en kortsiktig sådan, utan som Brasiliens president Enrique Cardoso påpekar, har statens roll idag blivit mer komplex än någonsin tidigare:

Förutom dess klassiska funktioner inom områden som lagens upprätthållande, hälsa, utbildning och utrikespolitik, måste staten nu möta de ökande kraven på en mer rättvis och sund miljö, och större respekt för mänskliga rättigheter. Ett mer krävande samhälle måste matchas av en mer sofistikerad stat. En välorganiserad och effektiv stat är bättre rustad att möta dessa krav, många av dem utsprungna ur globaliseringen själv. Dessutom så måste staten också vara så pass välutrustad så att nationella intressen bevaras när man förhandlar om de regler inom vilka globaliseringen utspelar sig. (F E Cardoso "Globalization and International Relations: Public Address to the South African Institute of International Affairs", Johannesburg, 26 nov. 1996, sid. 5.)

I stället för att avfärda staten som den är måste det följaktligen vara mer lämpligt att se på staten som att den har genomgått en förvandling under påverkan av skiftande krafter. Utan tvekan så är det så att den mest framträdande av dessa krafter kan hittas på arenan för internationell handel, investeringar och finans.

Nyliberala ekonomer – vars röster är dominerande inom denna skola – argumenterar helt enkelt för att "mer är bättre". De strider för att befintliga barriärer som hindrar en snabbare utveckling av dessa internationella krafter skall minskas både på internationell som på nationell nivå. Inom gränserna för mångfalden av internationella och regionala instrument, så får denna grundsyn fler förespråkare för varje dag. Det var samma grundsyn som präglade Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD), när den försökte introducera ett multilateralt avtal om investeringar (ofta kallat MAI-avtalet) och det har varit den grundsynen som Bretton Woods-institutionerna haft i sina program sedan 1980-talet. Ämnet är inte renodlat svart eller vitt påpekar Lourdes Veneria och Amy Lind:

Vinsterna med handel kan vara både positiva och negativa, då dess inflytande på ekonomisk aktivitet producerar både vinnare och förlorare. Därför så är alla diskussioner kring handelsliberalisering inte en fråga om att helt enkelt ta ställning för eller emot handel, en självständig diskussion kräver istället en förståelse av den process som framträtt genom handelsliberalisering och dess troliga konsekvenser, så att lämpliga åtgärder kan vidtas, speciellt då för att kompensera de som påverkas negativt.

(Lourdes Beneria och Amy Lind, "Engendering International Trade: Concepts, Policy and Action".)

Utifrån den föregående analysen urskiljs ett antal frågor. Bland de mest iögonfallande är huruvida institutionerna som skapats för att främja dessa förfaringsätt hanterar de negativa effekterna av sina handlingar, speciellt i samband med mänskliga rättigheter. Vi börjar med att undersöka den institution som för det mesta blir måltavla när frågan om internationell handel och globalisering kommer på tal – Världshandelsorganisationen WTO.

WTOs situation

Trots att WTO är en relativt ung internationell organisation som upprättades först 1994, så har den dragit till sig förvånansvärt mycket intellektuell och medial uppmärksamhet. Efter protesterna vid ministerkonferensen i Seattle, så har ingen annan organisation blivit mer förknippad med globaliseringsfenomenet. Centralt för WTOs synsätt och verksamhet är principer om frihandel, öppna marknader och tull- och prissäänkningar. Samtidigt så representerar bildandet av WTO en verklig revolution genom att däri också finns bindande förhandlingsmekanismer för lösande av handelstvister.

Allmänna tull- och handelsavtalet, GATT, som WTO efterträdde innefattade bara varuhandel, och

fokus utifrån avtalet under merparten av dess existens rörde sig till större delen om tullar. Bland de nya områden som framträdde i samband med Uruguayrundan 1994 finns exempelvis tjänstehandel, immaterialrätter, regeringsförvärv och investeringsavtal. Genom att utöka området internationell handel med dessa frågor så tilldelades WTO enorm makt, men WTO tog också upp flera nya frågor i förhållandet mellan organisationer och enskilda stater, de omfattande frågorna om mänskliga rättigheter och den geopolitiska delningen mellan nord och syd. Många u-länder kräver att få öppna sina marknader, som en klar demonstration mot nordliga länders dubbelmoral, eftersom de senare konsekvent har misslyckats med att öppna sina egna. Före detta världsbanksekonomen Joseph Stiglitz påpekade att dessa uppmaningar var innehållslösa:

Då u-länder tar steget till att öppna sina ekonomier och utvidga sina exportörer möter de betydelsefulla handels hinder som lämnar dem praktiskt taget utan varken hjälp eller handel. De tävlar snart mot dumpningsskyldigheter eller så står de inför skyddade och begränsade marknader inom områden där de har en naturlig och förhållandevis stor konkurrenskraft, t ex jordbruk och textilier. (Joseph F. Stiglitz, "Trade and the Developing World: A New Agenda", *Current History* (Nov. 1999), sid. 387)

Faktum är att sanningen är mer akut än så. De förutsättningar på vilka WTO bygger är visserligen grymt orättvisa och fördomsfulla. Dessa regler speglar en agenda som endast tjänar till att främja dominerande storföretags intressen vilka redan har monopol på arenan för internationell handel. De har också skapats utifrån en föresats som bortser från det faktum att större delen av global handel kontrolleras av mäktiga transnationella företag. Med denna utgångspunkt framstår idén om frihandel, på vilken reglerna bygger, som ett misslyckande.

WTO har beskrivits som "den praktiska manifestationen av globalisering i dess handels- och kommersaspekter". En närmare studie av organisationen avslöjar att då handel och kommers verkligen är dess grundprinciper, så har organisationen utvidgat sitt verkningsområde till att omfatta ytterligare områden, bortom vad som bäst beskrivs som deras mandatområde. Dessutom så har dess rena handels- och kommersaktiviteter allvarliga konsekvenser för mänskliga rättigheter. Att detta har förvärrats har samband med det faktum att instrumentet för grundandet av WTO i mycket liten utsträckning tar hänsyn till principen om mänskliga rättigheter. Nettoresultatet blir att inom vissa humanitära områden, särskilt i u-länderna i syd, så är WTO en veritabel mardröm. Faktum är att kvinnor till större delen är uteslutna ur WTOs beslutsfattande strukturer, och att reglerna som utvecklats av WTO är mycket likgiltiga inför jämställdhet mellan könen. Detta betyder att kvinnor som grupp har mycket litet att vinna utifrån denna organisation.

Många av de åtgärder som WTO infört har följer som är långt borta från frågan om internationell handel. Bland de mest kontroversiella av dessa frågor

som WTO har tillfört debatten är frågan om patent-rättigheter, speciellt de patenter som rör grödor och livsformer. Enligt den indiska forskaren och samhällsdebattören Vandana Shiva:

Beviljandet av patenter sträcker sig över alla genetiskt konstruerade variationer av arter, oavsett vilka gener som det handlar om eller hur de överförts, så sätts möjligheten till att kontrollera vad vi odlar på våra jordbruk och i våra trädgårdar i händerna på en enskild uppfinnare. Med ett penndrag så har otaliga bönders och forskares forskning potentiellt blivit ogiltigförklarad i ett enkelt lagligt och ekonomiskt röveri. (*Vandana Shiva, "Intellectual Property Rights and Bioethics", paper presenterat vid El Taller: International Conference and General Assembly on "The New Millenium: globalization and its Challenges", Tunis 12-16 Nov. 1998.*)

Följden av sådana åtgärder blir mycket allvarlig för frågan om garantin för tillgång på mat och människans rätt till sitt dagliga bröd. Det är dessutom ett typiskt exempel på totalt röveri och beslagtalande av naturens frikostighet som är avsedd för hela mänskligheten och inte bara för ett fåtal privilegierade och tekniskt avancerade.

WTO behöver åtminstone reformera sina besluts-mekanismer för att bli mer enhetlig och för att tillåta motståndares röster att bli hörda (speciellt de i det civila samhället). Mer fundamentalt är emellertid att ompröva sitt förhållningssätt gentemot den egentliga frågan som organisationen förmodas tackla – frågan om frihandel. Professor Stiglitz levererar den mest lysande granskning av vad som inkluderas i ett genuint system för handelsliberalisering:

Men handelsliberalisering måste avvägas i sin agenda, process och slutresultat, och den måste spegla tredje världens intressen. Den ska inte bara ta med de sektorer där i-länder har konkurrensfördel, som till exempel finanssektorn, utan också de som u-länder hyser ett speciellt intresse för; som till exempel jordbruk och tillverkningssektorn. Den får inte bara innehålla intellektuella skyddade intresseområden för i-länder utan också lyfta fram frågor som är aktuella och potentiella för u-länder, som till exempel upphovsrättigheter till kunskap inbäddad i traditionell medicin, eller prissättning av medikamenter på u-länders marknader. (*Stiglitz, op.cit., s. 387*)

Det var det ovan omnämnda som WTO misslyckades med i Seattle, och som WTO fortsatt att misslyckats med. Som följd av ministerkonferensen i Seattle så blev intrycket att ett försök till reformer skulle göras i enlighet med WTOs ledning såväl som med länderna i nord, vilka hade varit pådrivande om den nya handelsordningens utformning. Det är emellertid så som en observatör påpekat; överväganden och uttalanden av WTO efter Seattle verkar inte luta åt att man ändrat ställning. Alltså är WTOs problem mycket större än dess metod att angripa sitt mandatområdes verkliga beståndsdelar. Så som fallet är med OECD, MAI och WTO, så måste deras mekanismer för agerande granskas radikalt, så måste även roll och funktion för både u-länders och icke-statliga organisationers (NGOs) deltagande, och deras förhållande till FN-systemet som

helhet. Med andra ord: det som krävs är inget mindre än en radikal omvandling av hela systemet för handelsliberalisering och ett kritiskt betraktande av innehållet och till i vilken utsträckning som det är ordentligt och rättvist utrustat till att ha delade och likadana förmåner för både rika och fattiga länder. WTO måste ta åt sig av de många förslag som lagts fram om förbättrad tillgång till information och ökad insyn i organisationen. Detta gäller inte bara i syfte att förbättra intern demokrati, utan också för att skapa ett mer rättvist och verkligt förmånligt internationellt handelssystem.

Globalisering och de internationella ekonomiska institutionerna (IFIs)

Liksom i fallet med WTO har Bretton Woods-institutionerna Världsbankens och Internationella Valutafonden hamnat under ökad och intensifierad granskning. Aprildemonstrationerna visade på ett djupgående ogillande mot de två äldre institutionerna vilka under en längre period har spelat en mer dominant roll än vad WTO gjort när det gäller utformandet av de väsentliga kännetecknen för en global ekonomi. Bretton Woods-institutionerna har inte bara trängt djupt in i u-ländernas själva existens och funktion, utan de har också kommit i kontakt med grundläggande frågor kring mänskliga rättigheter. Sådana frågor som utgår från rätten till självbestämmande, och iakttagande av medborgerliga och politiska rättigheter, till u-ländernas förmåga att progressivt förverkliga ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, speciellt inom områdena hälsa, utbildning och grundläggande välfärd.

Av de två institutionerna så brukar Världsbanken vanligtvis erkännas ha gjort mer framsteg i försöken att möta kritiken mot den, speciellt vad gäller dess förkärlek till grandiosa projekt, dess okänslighet inför miljön, deras brist på omsorg för inhemsk befolkning och minoritetsgrupper och till genderfrågor. Världsbanken har försökt att nå ut till det civila samhället och har tillkännagett att huvudmålet för James Wolfenson's presidentskap (som startade 1995) är att utrota fattigdomen. Banken har också varit aktiv i utformandet av mekanismer för att möta frågan om skuldbördor, som kulminerade i initiativet för de djupt skuldsatta fattiga länderna (HIPC). Alla dessa reformer ska frångå vad som är känt som "Washington concensus" – raden av chockterapeutiska mått för strukturanpassningar och ekonomisk liberalisering som tillämpades på 1980-talet och tidigt 1990-tal, som var ute efter att reformera den makroekonomiska politiken hos u-länder. Inom fältet för mänskliga rättigheter följde banken UNDP genom att utfärda en rad riktlinjer, som var länkade till dess aktiviteter som den uppfattade som sina plikter angående mänskliga rättigheter. Medan riktlinjerna indikerar att banken tänker på frågan, så behöver den helt klart göra mycket mer än så. Det faktum att reformerna inte sträcker sig tillräckligt långt ut illustreras av det faktum att med

hänseende till fattigdomsbekämpning och HIPC:s initiativ, så förblir strukturerna desamma, dvs bundna och fria marknadsreformer.

IMF har som kontrast begränsat sina steg mot reformer till att ge ut information (på en lättförståelig och välorganiserad websida) med revisionsberättelser och förbättring av systemet för nationell och internationell överblick. IMF har emellertid varit mycket mer motsträvig när det gäller att dra sig in i debatten kring hur mycket mänskliga rättigheter finns med i dess verksamhet. De menar att enligt deras grundstadgar så är dess uppdrag att enbart ägna uppmärksamhet till frågor av ekonomisk art. Det längsta fonden kommit fram till i att engagera sig i någon som helst angelägenhet som eventuellt har övertoner av mänskliga rättigheter, så är det genom ett alltför övergripande och diffust dokument om good governance. Detta instrument utgavs 1997 och framställs som IMF:s svar på det faktum att det behövs "en större räckvidd för institutionella reformer i länder som försöker etablera och bevara den privata sektorns förtroende och därigenom lägga grunden för oavbruten tillväxt." Två punkter kan uppmärksammas ur fondens riktlinjer för styrelsesätt. Den första är att räckvidden för fonden omsorgs är väldigt fokuserad på och begränsad till "frågor som till exempel institutionella reformer av finanserna, budgetberedning och godkännande av förfaranden, skatteförvaltning, revision, centralbankens funktioner och den officiella statistikens funktion. På liknande sätt skulle reformer av marknadsmekanismer i första hand fokusera på valutatransaktioner, handel och pris-system, och aspekter på finanssystemet. Inom reglerade och rättsliga områden skulle IMF:s råd fokuseras på beskattning, bankväsendets lagar och regler och etableringsrätt på en fri och rättvis marknad".

Trots det faktum att fonden ligger långt efter banken när det gäller förhållningssättet till mänskliga rättigheter, så finns en "demokratisk brist" som är uppenbar inom bägge organisationerna. Ta till exempel från om ledarskap. Helleiner och Oyejide påpekar, att styrelseutövandet i bägge institutionerna är problematiskt. Från vår synvinkel är de faktiskt arkaiska och omoraliska. Ledarskapet hos bägge institutionerna kan definieras som en "kunglig familj" bestående av utvalda individer som måste uppfylla ett antal kriterier vad gäller rätt regionalt och etniskt ursprung. Av tradition kommer alltså ordföranden för Världsbanken från USA medan verkställande direktören för Valutafonden kommer från Europa. Vid sista "vaktombytet", då den sedan länge tjänstgörande Michael Camdessus avgick i förtid från sin post i fonden härom året, så uppstod ett smärre dödläge till följd av att USA stödde Stanley Fischer som sin kandidat mot den europeiska kandidaten. En av de saker som USA åberopade, när de försökte förmå u-länderna (speciellt de i Afrika) att stödja Fischer, var att trots att han var amerikansk medborgare så var han född i Zambia! Denna typ av beteende visar på den dubbelspelande karaktären hos institutioner som insisterar på att länder som lånar från dem måste ha, vad de be-

skriver som "lämpligt styrelsesätt". Helleiner och Oyejide citeras återigen:

Även om det kan ha funnits en logisk grund till sådana oproportionerliga röstningsarrangemang och odemokratiska procedurer vid styrelseuttagningar vid tiden för deras grundande, så är det svårt att försvara dem idag – speciellt när båda institutionerna pressar lånande länder till att förbättra sina egna styrelsesätt via lånevillkoren. (Gerry Helleiner och Ademole Oyejide, "Global Economic Governance, global negotiations and the Developing countries", i UNDP, *Globalization with a Human Face: Background Papers to the Human Development Report 1999*, s. 111.)

Den mest kritiska frågan som dyker upp vid diskussioner kring de multilaterala och andra liknande institutioners ansvar, är den om transparens (öppenhet) och tillförlitlighet. Det var just på grund av dessa skäl som demonstranterna i Washington samlades för att fördöma Världsbanken och Valutafonden. Smith och Naim argumenterar:

Det officiella argumentet för transparens och tillförlitlighet är lika viktigt. Ingen institution med auktoritet kan nu klara sig länge utan det upplysta samtycket från dem som lyder under den. Globalisering i sig självt ger den information de behöver för att kunna ge sitt samtycke, och i vissa fall, medlen till att kunna vägra. Men brist på demokratiska processer bevarar internationella institutioner svaga. Folk som lever i demokratier är, förstäligt nog, motviljiga till att lyda och överföra makt till mindre ansvars-kännande (och ännu mer avlägsna) än deras egna regeringar. (Gordon Smith och Moisés Naim, *Altered States, Globalization, Sovereignty and Governance*, Ottawa, International Development Research Council, 2000, s. 17.)

Helt klart måste globaliseringens institutionella mekanismer på ett fundamentalt och demokratiskt vis seriöst ta hänsyn till frågan om mänskliga rättigheter. Om det ska ske ett äkta åtagande av mänskliga rättigheter – på ett enhetligt sätt – måste dessa institutioner tillämpa medborgerliga och politiska rättigheter såväl som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De måste tillämpa de grundläggande principerna om mänskliga rättigheter – principer som översatta till vardagligt språk betyder tillförlitlighet och deltagande. Det faktum att det sistnämnda fortfarande är ett problem illustreras tydligt av den före detta chefs-ekonomen vid Världsbanken, Joseph Stiglitz, dramatiska avgång p g a hans öppna kritik av många av Världsbankens och Valutafondens ageranden. Dessutom så hade han alltför hårt arbetat i riktning mot att reformera och demokratisera. Ingen annan incident visar lika tydligt att – trots alla pretantioner som finns att reformera – IMF fortfarande tillämpar talesättet: "Gör som jag säger – inte som jag gör".

Globalisering, jämlikhet och icke-diskriminering

Den pågående analysen tillåter oss att ta upp frågan om förhållandet mellan globalisering och jämlikhet

och globalisering och icke-diskriminering på ett mer konkret sätt. De två koncepten är centrala för huvuddelen av människors inställningar till mänskliga rättigheters verktyg och utövande. Den universiella deklARATIONEN om mänskliga rättigheter och dylika redskap för mänskliga rättigheter, är otvetydig i sitt budskap om att alla människor är jämlika, och att rätten till icke-diskriminering är en grundläggande och fundamental mänsklig rättighet. De grunder utifrån vilka icke-diskriminering förbjudits är också tydliga, och har ökat med tiden och antagit nya former och uttryck för lömska metoder som olyckligtvis är lika gamla som mänskligheten själv. Speciellt viktiga är de förbud av diskriminering som baserats på ras, färg, kön, religion och etnisk tillhörighet. Det har faktiskt, med hänsyn till vissa av dessa förbud, tvistats om de befinner sig i ett tillstånd av *jus cogens*. Som sådana får de aldrig föringas eller kränkas, inte ens i krigstid, den tid då kränkningar lättast rättfärdigas.

Det vore absurt att hävda att globaliseringen skapat ojämlikhet. Diskriminering och ojämlikhet existerade olyckligtvis långt innan man kände till globalisering som ett distinkt fenomen på den internationella arenan. Att globalisering däremot har varit orsaken till att globala förhållanden som ojämlikhet och diskriminering förvärrats, står klart enbart genom att undersöka statistiska data. UNDP använder Internet som en primär indikator på skapandet av och tillträde till rikedom idag, och ställer den kritiska frågan: Vem befinner sig i "loopen"? Faktum är att "globaliseringsloopen" har utelämnat den större delen av världens befolkning. Detta betyder att det inte bara blir ytterligare marginaliseringar, utan också en ökade migration, i en värld av skenbart ökande överflöd. Ställer vi ytterligare frågor som t ex vilken ras, färg och vilket kön har de som utelämnats, så framträder sambandet mellan globalisering och krafterna hos ojämlikhet och rasism allt mer tydligt.

Globalisering, genderrelationer och kvinnans situation

Den ekonomiska liberaliseringsprocessen har gett upphov till en stor tillväxt inom den informella sektorn och ökat det kvinnliga deltagandet däri. Anledningen till att det finns fler kvinnor inom den informella sektorn än inom den formella, beror på att den förstnämnda erbjuder bättre möjligheter till att kombinera förvärvsarbete med hushållsarbete. Anledningen till att man idealiserar det som man tror vara en foglig arbetskraft, är inte svår att utgöra. I många länder är det nästan omöjligt för arbetare inom exportproduktionszoner (EPZ) att förbättra kollektiva överenskommelser. Som deltagare i en "tävling om bottenplaceringarna" för att attrahera utländska direktinvesteringar (FDI), har vissa länder antingen helt friställt EPZ eller så har de begränsat befintlig nationell arbetsrätt gentemot EPZ. Naturligtvis så innebär dessa åtgärder total kränkning av Internationella arbets-

organisationens (ILO) standardregler, sammanfattade i deklARATIONEN om grundläggande principer och rättigheter i arbetslivet, antagen 1998.

Tillväxten av den informella sektorn betyder även att traditionella anställningsrelaterade förmåner och trygghetsmekanismer inte är tillgängliga för dem som är anställda inom denna sektor. Förutom efterfågan på billig arbetskraft så har avsaknaden av mansdominerade arbeten och den åtföljande reduktionen av traditionella familjeinkomster också bidragit till en stor tillströmning av kvinnor på arbetsmarknaden. De kvinnor som inte kan hitta fabriksjobb, eller de vars familjeförhållanden inte gör det möjligt att ta fabriksjobb, har varit tvungna att söka arbete i den informella sektorn, där arbetsförhållandena varit värre än de i de exportorienterade industrierna. TNCs anser också att underleverantörsanställning och deltid-sanställningar, eller tillfällig arbetskraft, är mer kostnadseffektivt. Slutresultatet blir arbetstillfällen av sämre kvalitet. Under dessa omständigheter verkar inte undersysselsättning som ett lika stort problem som öppen arbetslöshet.

Fenomenet kvantitativt ökande av sysselsättningstillfällen i åtföljd av lågkvalitativa arbetsvillkor, manifesteras speciellt i EPZ. 1999 uppskattades det att 93 u-länder hade EPZ, jämfört med 24 stycken 1976. I några länder som t ex Malaysia, Filippinerna, Sydkorea och Sri Lanka, är huvuddelen av de sysselsatta kvinnor. Kvinnor står för upp till 80 procent av det uppfyllda arbetskraftsbehovet i EPZ. Kvinnor innefattas också i det största segmentet av de rörliga arbetskraftsflödena, både intra- och internationella. Ett stort antal kvinnor från landsbygden, ofta unga och dåligt utbildade, migrerar till storstäderna på jakt efter arbete. I några länder beror denna migration till stor del på urbant placerade EPZ. Sårbarheten hos dessa kvinnor gör dem till lätta byten för exploatering, både ekonomiskt och sexuellt. De är ofta beredda att arbeta under mycket sämre arbetsförhållanden än vad som är acceptabelt för både män och fattiga stadskvinnor.

Speciellt i Asien har denna migration av stora skror kvinnliga arbetare till Mellanöstern, från exempelvis västra och sydöstra Asien, haft stor påverkan både socialt och ekonomiskt. Det har beräknats att proportionerna mellan kvinnor och män, som inkluderar i rörlig arbetskraft, står i 12:1 bland filippiner som migrerar till asiatiska destinationer, 3:1 bland indonesier, 3:2 bland lankeserna. Många av dessa kvinnor arbetar som tjänstefolk, sömmerskor, sköterskor, biträden inom detaljhandeln, i restauranger och underhållning (ofta inom sexindustrin). Då de flesta av kvinnorna har möjlighet att tjäna mer pengar än hemma, så ser arbetsvillkoren och arbetsmekanismer för både social och fysisk säkerhet i värdländerna, som bäst riskabla ut. Hellre ofta än aldrig tenderar värdländerna att inte ens iaktta minsta möjliga arbetsstandard med hänsyn till gästarbetare, särskilt kvinnliga. Avsändarländernas stora ekonomiska beroende av inkommande penningförsändelser för gästarbetare,

hindrar dem från att kräva rättvisa arbetsvillkor och skydd från världsländet och därigenom försvagas ytterligare dessa arbetares position.

Kvinnor inom jordbrukssektorn har också påverkats ogynnsamt genom främjandet av exportorienterad ekonomisk politik, handelsliberalisering och TNCs förehavanden inom agrarrelaterad industri. För stor tonvikt har lagts vid exportskörden i vissa länder och på så vis förflyttat kvinnliga arbetare från en permanent jordbrukssysselsättning till en säsongssysselsättning. Självförsörjande jordbruk har mest allvarligt påverkats i den nya ekonomiska omgivningen, och gör att kvinnliga jordbrukare måste söka säsongarbete. FNs livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) har noterat att förstörelsen av självförsörjande jordbruk, ökade föroreningar och förluster av land till stora kommersiella riskföretag (ofta finansierade av TNC) har ökat de allvarliga problem som har att göra med mat tillgång och hälsa bland landsbygdens fattiga.

Globaliseringen påverkar också kvinnor som kanske inte kommer att integreras i den formella sektorn. Under öket av strukturanpassningsprogram (SAP), som har varit på modet i de flesta afrikanska länder sedan det tidiga 1980-talet, har kvinnorna som arbetar utanför den globaliserade marknaden för varor och tjänster, påverkats ogynnsamt. Osynliggjorda av koncept som t ex "effektivitet", "stabilisering" och "kostnadseffektivitet", har afrikanska kvinnors arbete blivit till en stötdämpare för regleringsprocesserna och de sociala kostnaderna som blir resultatet därav. Olyckligtvis har de så kallade sociala "skyddsnäten", som senare presenterats som en lindring av dessa kvinnors situation, gjort mycket lite för att fundamentalt mildra krisen.

FNs generalsekreterare har pekat ut ofördelaktiga arbetsvillkor som en viktig bidragande faktor till den ökande fattigdomen bland kvinnor. Den logiska förhoppningen om att behovet av kvinnlig arbetskraft skulle förbättra kvinnans förhandlingsposition och driva upp lönerna, har inte infriats. Det som sker verkar istället vara raka motsatsen. Kvinnorna är koncentrerade till "obundna" industrier som lätt kan omlokalisera sina produktionsprocesser och komponenter över gränser in i länder vars industri erbjuder en bättre investeringsmiljö, dvs en som har sämre arbetsnormer och mer avregleringar. Möjligheten till enkel omlokalisering för dessa lätta industrier fungerar som ett stort motincitament till en höjning av lönerna. Detta fenomen påverkar arbetsmarknadskrafterna i både utvecklade och utvecklingsökonomier. Det har påpekats att det t ex efter upptagandet av det nordamerikanska frihandelsavtalet NAFTA var möjligt för arbetsgivare i USA att dra riktlinjer för kravet på högre löner genom att visa på möjligheten att flytta produktionen utomlands till en omgivning med billigare arbetskraft. I det här sammanhanget är det viktigt att ägna uppmärksamhet åt inkallandet av "Beijing Platform for Action" för en omgranskning och modifiering av makroekonomiska åtgärder och utvecklings-

strategier för att försäkra sig om att de driver kvinnors ättsfrågan.

När man angriper frågan om utplånande av fattigdom, speciellt bland kvinnor, tillkännager generalsekreteraren att "finanspolitiken bör undvika indragningar av hälso-, utbildnings- och färdighetsinrättningar, även under förhållanden av budgetåstramningar". På internationell nivå bör huvudmålet vara ett utvecklingsbistånd, som skall stödja nationella ansträngningar för att bibehålla inrättningar för mänskligt kapital. I det här avseendet är 20/20 initiativet speciellt relevant i de intresserade länderna. Rapporten fortsätter med att betona behovet av sociala skyddsnät för att låta folk klara sig igenom ogynnsamma villkor skapade av långsam tillväxt och kriser (som i Asien), och bekräftar att snabb tillväxt i och för sig inte garanterar rättvis fördelning eller socialt skydd. Intressant nog så finns IMF bland de institutioner som har bidragit mest till sammanställningen av rapporten trots dess till stor del utplånande roll i att ta sig an den asiatiska krisen på slutet av 1990-talet, och dess endast partiella medgivande om skuld till krisen.

Slutsatser och rekommendationer

Utifrån den pågående analysen, så är det ganska uppenbart att globaliseringsfenomenet, processerna och de institutionella ramverk genom vilket det breder ut sig, och dess mångfacetterade natur har åtaliga följder för främjandet och bevarandet av alla mänskliga rättigheter. Detta innebär att det finns ett behov av en kritisk omkonceptualisering av förfaringssätten och instrumenten för internationell handel, investering och ekonomi. Sådan omkonceptualisering måste sluta upp med att behandla frågor rörande mänskliga rättigheter som periferisk till sin formulering och verksamhet. Med andra ord, det finns ett nödvändigt behov av att mänskliga rättigheter, med speciell emphasis på frågor som rör jämlikhet och icke-diskriminering, förs direkt in i debatten och policyöverväganden av de som formulerar förfaringssätten och driver institutionerna som befinner sig i stridslinjen för offensiven från det nutida samhällets ökande globalisering.

Det hörs alltfler högljudda krav, speciellt från globaliseringens huvudsakliga förmånstagare, att regler behöver etableras för att styra internationell ekonomi, med speciellt fokus på frågor som copyrightöverträdelse, handelsstraff och skydd mot ökande utländsk investering. Det är denna önskan som resulterat i utformandet av "Washington Consensus" och de k SAPs av Bretton Woods-institutionerna, försöket att kämpa sig fram med ett MAI i OECD, och till sist till utformandet av WTO. Överraskande nog, så utgår de flesta av sådana krav från dem som redan i en ganska hög grad vinner på nuvarande orättvisorna i den globala ekonomin. Vad som emellertid behövs är en mer balanserad taktik, som garanterar att principerna om mänskliga rättigheter integreras i

lagstiftningsprocessen från starten. Den främsta lagen om mänskliga rättigheter över alla andra ordningar av internationell lagstiftning är en grundläggande och fundamental princip som man inte bör avvika från. I strävandet efter att nå detta mål måste kritiska utmaningar läggas till det dominerande neoliberala ekonomiska ramverket för analys, speciellt till det mått av åtstramning och straffberoende som har varit *modus operandi* för existerande system. Vidare granskning av existerande mått för skuldlindring och fattigdomsutrotning måste också åtas från ett "mänskliga rättighetersperspektiv".

Det råder ingen tvekan om att kvinnors inblandning i det omsorgsfullt utarbetade systemet för styrande av internationell handel, investering och finans, har varit mycket liten. Kvinnor fortsätter faktiskt att vara en mycket underrepresenterad grupp inom institutioner som WTO eller IMF, även inom Världsbanken. Dessutom så har försöken att arrangera könsrelaterade analyser av sådana organisationers verksamhet varit få och utspridda, speciellt inifrån. Följaktligen så finns där ett stort behov av att "avköna" det institutionella ramverk inom vilket globaliseringsprocesser noggrant blir utarbetade. Dessutom så finns ett starkt behov av att uppföra köns specifika analyser av globaliseringens effekter inom aspekter av handel, investering och finans.

Helt klart så behöver reglerna för internationell handel, investering och finans brådska reformer. Samtidigt är det så, ifall denna studie inte pekar på någonting annat, att de institutioner som för närvarande skapar de regler som styr globaliseringsprocessen som vi känner dem, också behöver reformeras. Sådana reformer måste ta itu med frågor som rör delaktighet och engagemang, öppenhet vid beslutsfattande, förhandlingar, konfliktlösning och granskning av handels- och investeringsförfaranden. Även ledarskap och rekrytering är frågor som på liknande sätt måste behandlas. Den fråga som måste ställas genomgående i en sådan granskning är i vilken utsträckning den existerande verksamheten överensstämmer med de grundläggande dogmerna i lagstiftning om mänskliga rättigheter? Dessutom bör mekanismer för ledning av kritiska intern- och externutredningar och ombudspersoner för utredning av klagomål eta-

bleras. Centralt för dessa reformeringsprocesser måste vara de otaliga icke-statliga och civila samhällsröster som har befunnit sig i förgrunden när mänsklighetens klagomål artikulerades mot det otyglade spridandet av ett globalt ekonomiskt ordningssystem som har producerat få förmåner för merparten av mänskligheten.

På samma sätt som underkommissionen har gett sig in på en process om att utforma en uppförandekod för TNCs så är det läge att ett försök görs att formulera de riktlinjer som noggrant utarbetar de grundläggande skyldigheterna för globaliseringens huvudaktörer rörande mänskliga rättigheter. Dessa riktlinjer skulle appliceras inte bara på olika system för internationell handel, investering och finans, utan även på de institutionella arrangemang inom vilka dessa system hyses. Dessa inkluderar Bretton Woods-institutionerna, WTO och regionala organisationer såsom OECD, Asiatiska och Afrikanska utvecklingsbankerna, och värden för andra organ som har skapats för att ha hand om främjandet och reglerandet av internationell handel, investering och finans. En del av denna process kan inkludera det noggrant utarbetade ramverk inom vilket dessa aktörer kan börja leda "human rights impact assessments" (HRIAs) i syfte att kunna bedöma mänskliga rättigheters inverkan på deras verksamhet innan de verkställer den.

Trots det ganska aktiva engagemanget av ett antal FN-organ och fackorgan kring frågan om globalisering, så kan fortfarande mycket mer göras. I det första fallet så borde de organisationer, som inte verkar ha varit djupt involverade i frågan (och då speciellt mänskliga rättigheters följd), som t ex Världssorganisationen för den intellektuella äganderätten (WIPO) och Världshälsoorganisationen (WHO), börja att rikta frågan på ett mer kritiskt och långtgående sätt. Dessutom borde det förekomma mer dialog mellan fackorganen, både inom FNs system och över institutionella gränser med MLIs och WTO. Den grundläggande premissen för en sådan dialog måste vara det noggranna utarbetandet av fundamentala principer om mänskliga rättigheter som stöder deras verksamhet på arenan av internationell handel, investering och finans.

